

ZBIGNIEW JAKUBIEC

Instytut Ochrony Przyrody PAN, Dolnośląska Stacja Terenowa, Wrocław

Występowanie i problemy ochrony niedźwiedzia brunatnego *Ursus arctos* w Beskidzie Żywieckim

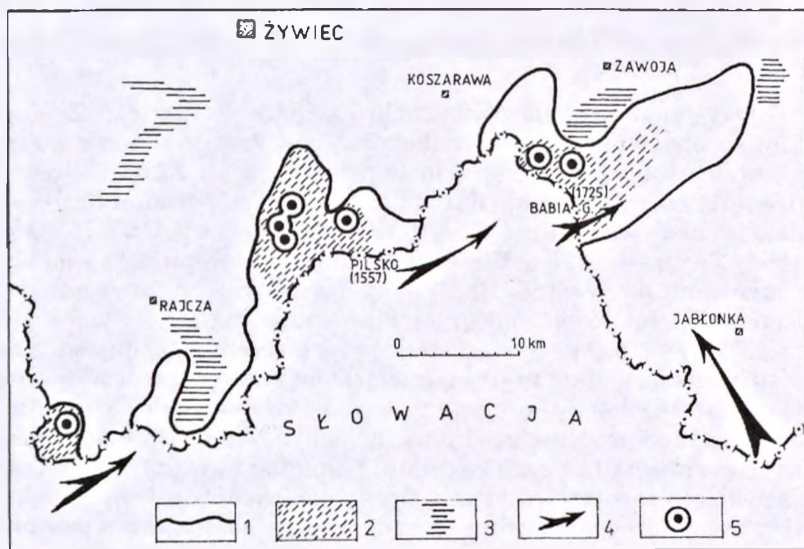
O występowaniu niedźwiedzia brunatnego w Beskidzie Żywieckim są podawane ogólne wiadomości, choć jest to jedna z pięciu głównych ostoi tego zwierzęcia w polskiej części Karpat (Jakubiec 1993a). Stosunkowo dużo napisano o występowaniu niedźwiedzia w masywie Babiej Góry (Dzięciołowski, Pawłowski 1964, Parusel 1984, 1985, 1986, 1987 i inne), mniej o jego występowaniu od Wielkiej Raczy po Pilsko. Wraz ze wzrostem antropopresji, np. rozwojem turystyki, warunki bytowania tego zwierzęcia ulegają pogorszeniu. Trwale zabezpieczenie możliwości życia niedźwiedzia w danym terenie wiąże się z koniecznością opracowania szczegółowego programu. Przedstawione w niniejszym artykule dane i propozycje ochrony mogą być wstępnym materiałem do opracowania takiego programu. Natomiast gwałtowne zmiany zachodzące w ostatnich latach, np. w okolicach Korbielowa, wskazują, że opracowanie i wdrożenie odpowiedniego programu powinno nastąpić w możliwie krótkim czasie.

Obszar zasiedlony przez niedźwiedzia w Beskidzie Żywieckim

Ostoję niedźwiedzia w Beskidzie Żywieckim, o powierzchni 840 km², stanowią najwyższe partie pasma granicznego i tylko w niewielu miejscach zwierzę to ma do dyspozycji większe, zwarte obszary leśne. Jego występowanie ograniczone jest w zasadzie do trzech izolowanych obszarów: masywu Wielkiej Raczy (Nadleśnictwo Ujsoły), wąskiego, zalesionego pasma od Rycerzowej po Przełęcz Glinne (Nadl. Ujsoły i Jeleśnia) oraz masywu Babiej Góry wraz z Policą (Babiogórski Park Narodowy oraz Nadl. Sucha

i Nowy Targ). Niemal cały obszar ostoi podlega ochronie, wchodząc w obszar Żywieckiego Parku Krajobrazowego lub Babio-górskiego PN, jedynie pasmo Policy nie jest objęte żadną formą ochrony. Integralną częścią tej ostoi są tereny położone na Słowacji, poprzez które zwierzęta mogą przemieszczać się do poszczególnych izolowanych części ostoi po stronie polskiej.

Rejony Romanki, Lipowskiej i Piłska tworzą centrum ostoi i stanowią najcenniejszy obszar decydujący o możliwościach trwałej egzystencji niedźwiedzia w tym terenie. Natomiast w części wschodniej rejonem stałego występowania jest pasmo Policy (Parusel 1985).

Ryc. 1. Występowanie niedźwiedzia brunatnego w Beskidzie Żywieckim: 1 – granice obszaru zasiedlonego, 2 – rejony stałego przebywania, 3 – obszar nasilonego występowania szkód, 4 – trasy przejść, 5 – gawry i strefy gawrowania. – The occurrence of the brown bear in the Beskid Żywiecki Mountains: 1 – borders of occupied area, 2 – permanently inhabited areas, 3 – areas of intensive damages, 4 – migrations routes, 5 – dens and denning areas

Warunki bytowania niedźwiedzia

Ostoja niedźwiedzia w Beskidzie Żywieckim jest zasiedlana przeciętnie przez 6 osobników, a na 1 zwierzę przypada ok. 140 km² lasów (Jakubiak 1993). Na podstawie danych z lat 1986–1994 można przyjąć, że stale przebywają tu 4 osobniki osiadłe

i 2–3 osobniki przechodnie (tab. 1). Należy jednak podkreślić, że tylko część tej powierzchni leśnej jest dostępna dla zwierząt. Niekorzystny układ stanowi niezwykle wydłużony, wąski pas zasiedlonego przez niedźwiedzia obszaru, otoczony terenami o gęstym zaludnieniu i siecią osiedli ludzkich, z pojedynczymi domami położonymi w obrębie lasów, nawet na wysokości 700–800 m n.p.m. W rejonach Babiej Góry i Policy bardzo niefortunnym działaniem było poprowadzenie szosy przez Przełęcz Krowiarki, co dodatkowo podzieliło jedyny większy obszar leśny zasiedlony przez niedźwiedzia. Na dodatek w lasach i na halach znajduje się duża liczba okresowo zamieszkałych szałasów pasterskich. Na niektórych halach jest do dziś prowadzony wypas owiec. Wszystko to powoduje niekorzystną dla niedźwiedzia dużą fragmentację obszarów leśnych oraz możliwość częstych kontaktów z człowiekiem i gospodarką ludzką, co sprzyja synantropizacji.

O niekorzystnych warunkach bytowania niedźwiedzia świadczą efekty rozrodu. W latach 1986–1994 obserwowano 10 razy samice prowadzące łącznie 13 młodych, co daje 1,3 młodego/samicę/miot i jest wartością bardzo niską nawet jak na polskie warunki (Jakubiec 1993a).

Do ważnych terenów w obrębie ostoi należą miejsca gawrowania, które obejmują: północne stoki Wielkiej Raczy; szczytowe partie Romanki, północne, podszczytowe stoki Pilska lub odchodzących grzbietów oraz północne stoki Babiej Góry. Znalezione gawry były w gęstych młodnikach świerkowych, pod wykrotami lub w niszach skalnych, zwykle w publi-

Tab. 1. Liczebność i rozród niedźwiedzia w Beskidzie Żywieckim w latach 1986–1995

Rok	Liczba osobników		Samice z młodymi	Szkody
	osiadłych	przechodnych		
1986	2	3–4	1 + 2	+
1987	8	1	2 + 2	+
1988	2	3–4	–	+
1989	3	4	1 + 1	+
1990	3	4	2 + 2	+
1991	6	2	1 + 1	+
1992	4	3	1 + 3	–
1993	4	2–3	1 + 1	–
1994	3	2	1 + 1	–

zu górnej granicy lasu. Jest znamienne, że turystyka piesza na stałych szlakach w niewielkim stopniu zakłóca warunki i zwierzę jest w stanie wybrać sobie dogodną lokalizację gawry. Turystyka narciarska, a zwłaszcza masowe narciarstwo stokowe z całą infrastrukturą zaczynają funkcjonować już po zapadnięciu niedźwiedzi w sen i mogą być przyczyną porzucenia gawry i przerwania spoczynku zimowego, a tym samym spowodować, że zwierzę znajdzie się w sytuacji krytycznej. Zdarzenie takie miało na przykład miejsce w styczniu 1996 r. pod Wielką Raczą (oddz. 239, Nadleśnictwo Ujszoły), gdzie znaleziono porzuconą przez niedźwiedzicę gawrę z 2 młodymi (J. Salachna – infor list.). Wydarzenie to było prawdopodobnie wynikiem nieświadomego spłoszenia zwierzęcia tuż po porodzie. Dlatego też z praktycznych względów należy zapewnić spokój w całym tym rejonie – w strefie górnej granicy lasu i kosówki.

Konflikty niedźwiedź–człowiek

Do tej pory nie zanotowano przypadku bezpośredniego atakowania ludzi, choć sporadycznie dochodzi do bezpośrednich spotkań ludzi z niedźwiedziami. W miarę możliwości zwierzęta te unikają spotkań z człowiekiem, choć nie wykazują też specjalnej płochliwości.

Jedyną sytuacją konfliktową było pojawienie się niedźwiedzia w marcu 1985 r. w Sobłówce i okolicznych wioskach. Zwierzę to najprawdopodobniej nie zgromadziło jesienią odpowiednich zapasów tłuszczu i przedwcześnie opuściło gawrę, szukając pokarmu. W lesie zalegała wówczas ponad 1-metrowa warstwa śniegu. Niedźwiedź chodził po wsiach, wyjadał zgnię jabłka w sadach i próbował dostawać się do obór przez okienka służące do wyrzucania gnoju. Nie był agresywny i ustępował ludziom z drogi. Mimo to zamknięto okresowo szkołę w Sobłówce. Po wyłożeniu pokarmu w lesie (dostrzelonego rannego jelenia) niedźwiedź zaspokoił głód i odszedł.

Synantropizacja

Synantropizacja niedźwiedzi jest zjawiskiem stwarzającym najpoważniejsze problemy przy próbach ułożenia koegzystencji z człowiekiem. Należy podkreślić, że za stwarzanie warunków

sprzyjających synantropizacji zwierząt winę zawsze ponosi człowiek. Najważniejszym czynnikiem sprzyjającym synantropizacji jest niewłaściwa gospodarka odpadkami. Może to wynikać zarówno z nieświadomej działalności, np. turystów, jak i z niewłaściwej gospodarki w obrębie schronisk, szałasów itp.

Na terenie Beskidu Żywieckiego odnotowano przypadki regularnego podchodzenia niedźwiedzi do schronisk i szałasów i tak: schroniska na Markowych Szczawinach, Hali Miziowej i Krawców Wierchu były odwiedzane niemal rokrocznie. Pierwsze przypadki podchodzenia do schronisk odnotowano w 1974 r., potem zjawisko to się nasiliło. W niektórych latach odwiedziny niedźwiedzi były na tyle regularne, że stawały się lokalną sensacją, np. od czerwca do sierpnia 1987 r. na Markowych Szczawinach. Do hal odwiedzanych przez niedźwiedzie należy zaliczyć: Rysiankę, Rycerzową, Mylne Młaki, Mędralową, Krupową i inne.

Szkody

Szkody wyrządzane są przez niedźwiedzie niemal wyłącznie na obrzeżach ostoi, na obszarach przylegających bezpośrednio do lasów, oraz na halach położonych w obrębie ostoi. Wyjątek stanowi taki obszar od Kamesznicy po Lipową – Ostre, gdzie w 1984 r. regularnie były wyrządzane szkody przez młodego niedźwiedzia, przebywającego okresowo w Beskidzie Śląskim.

Rozmiar szkód jest nieduży i poza incydentalnymi przypadkami nie wywołuje większych reperkusji. W poszczególnych latach szkody wyrządzane przez niedźwiedzie występowały z różnym nasileniem. Wzmogły się one szczególnie w 1984 i 1989 r., co wiązało się z przebywaniem na tym terenie pojedynczych, najczęściej młodych osobników, nastawionych na zdobywanie pokarmu w pobliżu siedzib ludzkich. W latach dziewięćdziesiątych szkody były wyraźnie mniejsze niż poprzednio, a ostatnio zupełnie się ich nie stwierdza (tab. 1). W Nadleśnictwie Ujsoły w latach 1988–1991 zostało zagryzionych przez niedźwiedzia w sumie 48 owiec i 1 młody byk, szkody w pozostałych Nadleśnictwach (Jelesnia i Sucha) były dużo mniejsze. Szkody dotyczą w zasadzie owiec i pszczoł, a warto podkreślić, że zgodnie z istniejącymi przepisami wypłacane są za nie pełne odszkodowania. Poza tym możliwość odwiedzin niedźwiedzia stwarza określone problemy w gospodarce pasterskiej na halach, ale należy tu mocno podkreślić, że dzieje się to w obrębie ostoi, gdzie musi mieć on zagwarantowane prawa.

Zasady ochrony

Program ochrony niedźwiedzia w Polsce zakłada utworzenie w całym paśmie Karpat 5 ostoi tego gatunku, w których będzie realizowany system zabiegów, mający na celu trwale zabezpieczenie bytu tego zwierzęcia oraz minimalizację potencjalnych konfliktów niedźwiedź–człowiek. W odniesieniu do ostoi w Beskidzie Żywieckim należy postulować:

- wyznaczenie dokładnych granic ostoi, co pozwoli na określenie jej powierzchni i dokonanie przestrzennej waloryzacji (wyznaczenie stref konfliktowych wokół osad oraz przecięcia szlaków migracyjnych z ciągami komunikacyjnymi),

- wyznaczenie miejsc stałego pobytu zwierząt i głównych szlaków ich wędrówek w obrębie ostoi wraz z zabezpieczeniem korytarzy ekologicznych,

- rozpoznanie, wyznaczenie i systematyczne sprawdzanie rejonów gawrowania oraz zapewnienie w nich koniecznego spokoju w zimie, np. już teraz wiadomo, że strefa taka powinna obejmować całą kopułę szczytową Pilska z lasami regla górnego oraz szczytowe partie Romanki i Lipowskiej,

- rozpoznanie rodzajów pokarmu, głównych źerowisk i zabezpieczenie bazy pokarmowej, w tym także ograniczenie zbioru przez ludzi jagód, malin itp.,

- uporządkowanie gospodarki odpadami kulinarnymi i śmieciami koło schronisk, szałasów i osiedli, a więc budowę śmietnisk niedostępnych dla niedźwiedzia oraz częste i regularne ich opróżnianie,

- prowadzenie refundacji szkód przez władze wojewódzkie lub przez upoważnionego ich przedstawiciela w terenie,

- edukację wśród turystów i miejscowej ludności, która powinna objąć takie zagadnienia, jak: sposób zachowywania się w ostojach niedźwiedzych, zasady postępowania w przypadku spotkania z niedźwiedziem, zakres i sposób uzyskiwania odszkodowań itp.

Warto podkreślić, że realizacja programu ochrony niedźwiedzia jest możliwa tylko przy pozytywnym nastawieniu lokalnych społeczności. Jest oczywiste, że program ten w Beskidzie Żywieckim powinien być realizowany wspólnie ze stroną słowacką.

SUMMARY

The occurrence and conservation of the brown bear in the Beskid Żywiecki Mountains

The sanctuary of the bear in the western part of the Carpathians comprises of 840 km² of forests in the highest parts of the mountains, but highly localized human settlements limited the area of access for the animal to 182.8 km². Besides this, there are multiple notable seasonal migrations in the neighboring mountain ranges, where the living conditions are even more difficult. The numbers continually stay at a low level. The food eaten by the bear is made of components available both year round and seasonally in the spring-summer and summer-autumn. The fundamental food they have for building winter fat reserves are fruits: raspberries and cranberries. In these areas the animal is moving towards synanthropization, mainly due to the disorderly waste disposal areas found near tourist hostels, however there is not much harm in it and does not have much significance. The living conditions of the bear, in comparison with its other sanctuaries in the Polish part of the Carpathians are average. There is a proposition to undertake the introduction of protective measures and composing a protection program for this species in the western part of the Carpathians.

PIŚMIENNICTWO

Dzięciołowski R., Pawłowski J. 1964. *Regeneracja fauny większych ssaków i ptaków pasma babiogórskiego*. Przegl. Zool. 8, 3: 246–254.

Jakubiec Z. 1993. *Szanse utrzymania populacji niedźwiedzia brunatnego w polskiej części Karpat*. W: *Ochrona Tatr w obliczu zagrożeń* (red. W. Cichocki). Wyd. Muzeum Tatrzańskiego, Zakopane, s. 175–183.

Jakubiec Z. 1993b. *Bieszczadzka populacja niedźwiedzia brunatnego i propozycje jej ochrony*. Roczn. Bieszczadzkie 2: 129–146.

Parusel J.B. 1984. *Tropienie niedźwiedzia Ursus arctos w Babiogórskim Parku Narodowym*. Chrońmy Przyr. Ojcz. 40, 5–6: 50–56.

Parusel J.B. 1985. *Występowanie niedźwiedzia brunatnego Ursus arctos L. w pasmach Babiej Góry, Jałowiec i Policy w Beskidzie Wysokim*. Acta Zool. Crac. 29, 4: 53–68.

Parusel J.B. 1986. *Wiosenne tropienie niedźwiedzia Ursus arctos na Babiej Górze*. Chrońmy Przyr. Ojcz. 42, 3: 64–66.

Parusel J.B. 1987. *Tropienie niedźwiedzia Ursus arctos w Babiogórskim Parku Narodowym*. Chrońmy Przyr. Ojcz. 43, 4: 61–64.